

Arap Dilinde Edimbilimin Kökenleri, Yusuf Akyüz (Ankara: Sonçağ Akademi, 1. Basım, 2023), 256 Sayfa, ISBN:978-625-656951-5

Yunus Emre Öztürk | 0009-0002-2691-9827 | yunusemreozturk@yyu.edu.tr

Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati
Anabilim Dalı, Van, Türkiye

ROR ID: [041jyzp61](https://orcid.org/041jyzp61)

Öz

Son yüzyılda Batı dünyasında ortaya çıkan edimbilim, göstergeler ve göstergeleri kullananlar arasındaki ilişkiyi inceleme konusu edinen bir dilbilim dalıdır. Anlambilim ve sentaksın inceleme alanı dışında kalan anlamsal boyutu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle bazı dilciler edimbilimi, dil bilgisi ve semantiğin “atık kutusu” olarak yorumlamıştır. Edimbilim, dilin sadece betimleme görevi bulunan ve birtakım sesleri karşıya aktarmaktan ibaret olmadığını aksine dilin bir edim-eylem aracı olduğunu savunmaktadır. Arap dili ilimlerinde edimbilimsel endişe ve gayelerin bulunduğu da ortadadır. Fakat edimbilim adında bir disiplin ortaya konmadığı için edimbilimsel faktörler gün yüzüne çıkmamaktadır. Özellikle belagat ilminin, muhatabın durumunu, makamını ve hâlini göz önünde bulundurması bu duruma delil teşkil etmektedir. İslam hukuk usûlündeki akid ifadeleri tamamıyla edim söz kuramıyla paralellik arz etmektedir. İnceleme konusu edildiğimiz bu eser, edimbilimi ve Arap dili ilimlerini, tefsir ve usûl ilimlerinin kesişim noktalarını, mezkûr ilimlerdeki edimbilimsel unsurları ortaya koymaya çalışmaktadır. Edimbilimin kavramlarını ortaya koyup açıkladıktan sonra bunların Arap dili ilimlerindeki karşılıkları örnekler üzerinden verilmeye çalışılmaktadır. Geniş bir literatürden faydalanan eser, alanda bu türden yapılacak çalışmalara örneklik ve kaynaklık teşkil edebilme potansiyelini haizdir.

Anahtar Kelimeler

Arap Dili ve Belagati, Edimbilim, Dilbilim, Semantik, Dilbilgisi.

Atıf Bilgisi

Öztürk, Yunus Emre. “Arap Dilinde Edimbilimin Kökenleri, Yusuf Akyüz (Ankara: Sonçağ Akademi, 1. Basım, 2023), 256 Sayfa, ISBN:978-625-656951-5”. *Düzce İlahiyat Dergisi* 9/1 (Haziran 2025), 393-400. <https://doi.org/10.61272/duid.1603623>

Geliş Tarihi	18.12.2024
Kabul Tarihi	08.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
Değerlendirme	Tek Taraflı Kör Hakemlik + Şeffaf Hakemlik Modeli Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Beyan	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	etik.duzceilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Origins of Pragmatics in the Arabic Language, Yusuf Akyüz (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023), 256 pages, ISBN: 978-625-6569-51-5

Yunus Emre Öztürk | 0009-0002-2691-9827 | yunusemreozturk@yyu.edu.tr

Res. Asst., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric

ROR ID: [041jyzp61](https://orcid.org/041jyzp61)

Abstract

Pragmatics, a field that developed in the Western world during the past century, is a linguistic discipline focused on examining the connection between signs and the individuals who use them. It aims to uncover the semantic dimension that falls outside the scope of semantics and syntax. For this reason, some linguists have described pragmatics as the “waste bin” of grammar and semantics. Pragmatics argues that language is not merely a tool for description or the transmission of certain sounds; rather, it is an instrument of action and performance. It is evident that pragmatic concerns and objectives also exist within the Arabic linguistic sciences. However, because no discipline named “pragmatics” has been established in this field, pragmatic factors have not been explicitly brought to light. The fact that the science of Balāgha considers the audience’s condition, context, and state serves as evidence for this. Additionally, the contractual expressions (aqd) in Islamic legal theory (usūl al-fiqh) closely align with speech act theory. The work under review examines the intersections of pragmatics, Arabic linguistic sciences, exegesis (tafsir), and legal theory, aiming to reveal the pragmatic elements embedded within these disciplines. After presenting and explaining the key concepts of pragmatics, the study seeks to identify their counterparts in Arabic linguistic sciences through various examples. Drawing upon an extensive body of literature, the work holds significant potential to serve as both an example and a foundation for upcoming studies in this field.

Keywords

Arabic Language and Rhetoric, Pragmatics, Linguistics, Semantics, Grammar.

Citation

Öztürk, Yunus Emre. “The Origins of Pragmatics in the Arabic Language, Yusuf Akyüz (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023), 256 pages, ISBN: 978-625-6569-51-5”. *Düzce Divinity Journal* 9/1 (June 2025), 393-400. <https://doi.org/10.61272/duid.1603623>

Date of Submission	18.12.2024
Date of Acceptance	08.05.2025
Date of Publication	30.06.2025
Peer-Review	Single-blind Peer Review + Transparent Peer Review
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	etik.duzceilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Edimbilim, dilin kullanıcılarla olan etkileşimini inceleyen bir bilim dalı olarak, “dil kullanımını araştıran bir dilbilim disiplini” şeklinde tanımlanmaktadır. Modern dönemde ortaya çıktığı ve giderek önem kazandığı öne sürülen edimbilimin, aslında Arap dili ilimlerinde, tefsir ve İslam hukuk usulü bağlamında örtük bir şekilde var olduğu, ancak bağımsız bir disiplin olarak sistematik hale getirilmediği savunulmaktadır. Bu eser, söz konusu iddiayı detaylı bir şekilde açıklamayı hedeflemektedir. Çalışma; giriş, iki ana bölüm, sonuç ve kaynakça bölümlerinden müteşekkildir.

Eserin giriş bölümünde, edimbilim hakkında genel bir çerçeve çizilmiş ve bu disiplinin Batı dünyasında ortaya çıktığına değinilmiştir. Ancak hiçbir bilim dalının kendisinden önceki geleneklerden tamamen bağımsız bir şekilde gelişemeyeceği vurgulanmış; nahiv, belagat, usûl ve tefsir gibi bilimsel disiplinlerde edimbilimsel yöntem ve ilkelerin kullanıldığı ifade edilmiştir. Araştırmanın temel amacı, edimbilimin nahiv ve belagat gibi alanların gelişiminde ve şekillenmesinde önemli bir role ve misyona sahip olduğunu ortaya çıkarmaktır. Yazar, çalışmanın klasik ve modern yaklaşımların karşılaştırmasını içermesi nedeniyle önem arz ettiğini belirtmektedir. Araştırma yalnızca Arap dili ile sınırlı kalmamakta; aynı zamanda tefsir ilmi bağlamında da edimbilimsel yaklaşımların kullanımlarını tespit etmeyi hedeflemektedir. “Araştırmanın Önceki Örnekleri” başlığı altında, Türkiye’deki bazı çalışmalara değinilmiş, Arap dünyasındaki ilgili araştırmalar ise genel bir çerçevede ele alınmıştır. Giriş bölümü bu şekilde sonlandırılarak birinci bölüme geçiş yapılmıştır.

“Batı Dünyasında Edimbilim” başlığı altında edimbilimin Batı dünyasındaki gelişimsel seyri betimlenmiş ve bu esnada edimbilimin, sentaks ve semantik disiplinleri tarafından doldurulamayan boşlukları doldurduğu ifade edilmiş; söz-eylem, ön varsayım, hitabet gibi edimbilimin önemli yapı taşlarına değinilmiştir.

Edimbilim, farklı disiplinlerle ilişkili çeşitli tanımlar üzerinden ele alınmış ve bu tanımlara yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Özellikle edimbilimin, dilbilim bağlamında gramatik yapıların ötesine geçen anlamları inceleyen bir alan olduğuna dikkat çekilmiş ve bu disiplinin göstergebilim çatısı altında konumlandığı vurgulanmıştır.

Edimbilim, dil göstergeleri ile bu göstergeleri kullanan bireyler arasındaki ilişkiyi inceleyen bir dilbilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Bu disiplinin temel odak noktası, iletişim sürecinin gerçekleştiği bağlam ve makamdır. Bağlam ve makam kavramları; konuşmacı ve dinleyicinin durumu, iletişim ortamının özellikleri ile bireylerin kültürel, psikolojik ve sosyolojik koşulları gibi unsurları kapsamaktadır. Ayrıca edimbilimin “gramercilerin atık kutusu” ifadesiyle

gereksiz bir alan olduğu yönündeki eleştirilerin geçerli olmadığı, yazar tarafından açıkça ifade edilmektedir.

Edimbilim ile sentaks arasındaki ilişki ele alınmış ve bu iki disiplin arasındaki temel farklılıklara vurgu yapılmıştır. Dilbilgisi kuralları, bağlam ve makam gibi unsurlar dikkate alınarak sözceleme eylemlerinin gerçekleştirilmesini mümkün kılmaktadır. Yazar, edimbilimin göstergebilimin bir diğer alt dalı olan semantik ile ilişkisini de incelemektedir. Her iki alanın ortak yönü, anlam üzerinde yoğunlaşmalarıdır. Ancak semantik, cümle düzeyine kadar göstergelerin taşıdığı anlamı analiz ederken edimbilim, göstergelerin neyi kastettiğiyle ilgilenir. Bu bağlamda semantik, kelimelerin ve önermelerin anlamları ile doğruluklarını ele alırken edimbilim, konuşmacının niyetini, bağlamın sağladığı anlamı ve iletişimsel amaca ulaşma yollarını araştırmaktadır.

“Arap Dilinde Edimbilim” başlığı altında, Arapça’da “tedâvuliyye” kavramının neden tercih edildiğine değinilmiş ve bu terimin anlam analizi yapılmıştır. Bu bağlamda, “tedâvuliyye” teriminin, edimbilim kavramının Arapça’daki karşılığı olarak kullanılmasını sağlayan Taha Abdurrahman’ın yaklaşımına dikkat çekilmektedir. Abdurrahman, bu kavramın hem “kullanım” hem de “etkileşim” anlamlarını bir arada barındırdığı için tercih edilmesinin daha münasip olduğunu ifade etmektedir. Bu tercih, edimbilimin Arap Diline adaptasyonunda kavramın taşıdığı çok yönlülüğü yansıtmaktadır.

Arap dünyasında edimbilimin tarihi seyri 1970 yılına kadar başlangıç dönemi, 1970-2000 arası gelişim dönemi olarak belirlenmiştir. Bu süreç 1970-2000 ve 2000 sonrası olmak üzere iki zamansal dönemde incelenmiştir.

Özellikle me’ânî ve beyân ilimlerinin, muhatap ve konuşmacı eksenli disiplinler olmaları, edimbilim ile belagat ilminin kesişim noktalarını güçlendirmektedir. Hazif-zikr, îcâz-itnâb-müsâvât, takdîm-te’hîr gibi belagat üsluplarında bağlamın etkili olduğu ve önemli bir role sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu anlamda, edimbilim ve belagat ilmi, söz konusu dilsel yapıları ele alırken benzer ilkelere dayanmaktadır.

Nahiv ilminin, kişinin hata yapmasını önlemek amacıyla belirlediği kurallarla edimbilim arasındaki ilişki üzerinde durulmaktadır. Yazar; müstesna, harf-i cerin hazfi ve temyizinin hazfi gibi konularda edimbilimsel gerekçelerin bulunduğunu belirtmektedir. Ancak müstesna, harf-i cer ve temyiz gibi öğelerin hazfedilmesi, nahiv ilmine konu olsa da esas amaç, kelâmın belîğ (anamlı ve etkili) olmasının sağlanmasıdır.

Tefsir ilminin edimbilimle ilişkilendirildiği vurgulanmış ve bu bağlamda, Kur’ân’da kullanılan bazı soru edatlarının bağlama bağlı olarak farklı anlamlar

taşıdığı, ayrıca Kur'ân'daki olayların kronolojik sıraya göre değil, muhatabın durumuna göre özel bir sıralama üslubuyla sunulduğu örneklerle açıklanmıştır.

İslam hukuk usûlü ile edimbilim arasındaki ilişki ele alınmış ve özellikle söz eylem teorisinin önemi vurgulanmıştır. Bu çerçevede, edimbilimin teorik yapısı ortaya konulmuş ve Arap dilindeki yerinin belirlenmesine yönelik bir inceleme yapılmıştır. Bu açıklamalar ışığında birinci bölüm tamamlanarak ikinci bölüme geçilmiştir.

Edimbilimin temel ilkelerinden biri olan amaçlılık; konuşmacı, muhatap ve bağlam öğeleri detaylı ve kapsamlı bir şekilde ele alınarak incelenmiştir. Amaçlılık ilkesi doğrultusunda, her birey bir söylemde bulunurken belirli bir amaç doğrultusunda hareket etmektedir. Diğer bir ifadeyle, kişiler söylemleri aracılığıyla amaçlarını dışa vururlar. Arap dili ilimlerinde de bu ilke göz önünde bulundurularak anlam yorumları yapılmakta ve dilsel çözümlemeler bu prensibe dayandırılmaktadır. Kasr, hazf, tekrar, takdim-tehir gibi dilbilgisel yapılar, aynı zamanda edimbilimsel bağlamda amaçlılık ilkesinin işlediği dilsel örnekler olarak değerlendirilmiştir.

Konuşmacı, iletişim sürecinde özne rolünü üstlenmektedir. Yazarın belirttiği gibi konuşmacı; içinde bulunduğu ortamı ve bağlamı doğru bir şekilde kavrayabilmeli ve kelimeleri tıpkı bir inci ustasının özenle işlediği gibi bağlama uygun şekilde farklı biçimlerde kullanabilmelidir. Yazar ayrıca erken dönem Arap dili ve belagatı ilimlerinde konuşmacının edimbilimsel bir misyona sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Dinleyici, yazarın da vurguladığı üzere, iletişim sürecinde etkilenen bir unsur olarak görünse de aslında iletişimin yönünü belirleyen önemli bir faktördür. Zira konuşmacı, iletmek istediği anlamları lafızlarla ifade ederken, dinleyicinin konumunu, kültürel seviyesini, sosyolojik ve psikolojik durumunu, aralarındaki paylaşılan bilgi birikimini ve diğer ilgili unsurları göz önünde bulundurarak sözlerini şekillendirir. Arap dili belagatında, haberî cümle formlarının, kasr üslubunun ve takdim-tehîr üsluplarının kullanımında dinleyicinin durumunun belirleyici bir rol oynadığı ifade edilmektedir.

Edimbilimin temel unsurlarından biri olan bağlam unsuru, yazar tarafından ele alınırken önemli ölçüde amacına ulaşmıştır. Bağlam; fiziksel, dilsel, durumsal, sosyal ve epistimik (bilişsel) olmak üzere beş farklı şekilde incelenmiştir. Bağlama odaklanması, edimbilimi anlambilimden ayıran belirgin özelliklerden biridir. İletişim sürecindeki söylem, bağlama göre şekillenir. Belagat ilminde ise makam ve hal kavramlarının dikkate alınması, bağlam unsuru ile ilişkilendirilebilir. Bir kelâmın belîğ ve fasîh olması, söylendiği hal ve makamın gerekliliklerini yerine getirmesiyle ölçülmektedir. "Her makamın kendine özgü bir kelâmının bulunması" ilkesi doğrultusunda bağlamsal ölçütlerin ön planda olduğu görülmektedir. Dinleyici unsuru da aslında bağlam

içerisinde değerlendirilebilecek bir unsurdur; çünkü dinleyicilerin eğitim seviyesi, sosyal, psikolojik ve kültürel durumları gibi faktörler, konuşmacının içinde bulunduğu bağlamın bir parçası olarak şekillenir. Bununla birlikte “Arap Dili Geleneğinde Bağlam” başlığı altında çeşitli kavram karmaşalarıyla karşılaşılmaktadır.

“Edimbilimin Ana Konuları” başlığı altında ilk olarak önvarsayım ve sezdirim ilkeleriyle yakın ilişkisi bulunan gösterim unsuru ele alınmıştır. Edimbilimin iletişim alanında yer alan gösterim ögesinin gönderimsel yönü, daha çok ism-i işâretler, zamirler, ism-i mevsûller ve zarfların işaret ettiği referans noktaları üzerinden incelenmiştir. Bu dört nahivsel konunun anlamlı yorumlamasının doğru bir şekilde yapılabilmesi, yalnızca iletişim sürecindeki edimbilimsel bağlamın doğru bir biçimde analiz edilmesiyle mümkün olabilmektedir.

Gönderim ve buna bağlı olarak ortaya çıkan çıkarım ilkelerinin incelenmesinde, Arap dilinde kullanılan mecaz ve kinaye ifadeleri, bu ilkelerle özdeşleştirilmiştir. Gönderim ve çıkarım süreçleri üzerinde durulurken önemli iki temel unsur olarak önvarsayım ve uzlaşım ilkeleri ile bu ilkelerin bir neticesi olarak meydana gelen îmâ kavramına vurgu yapılmaktadır.

Edimbilimin bir diğer önemli unsuru, iletişim sürecinde doğrudan telaffuz edilmeyen ancak konuşmacı ve muhatap tarafından arka planda varlığı bilinen önvarsayım unsurudur. Önvarsayımların genellikle ma'rife isimlere dayandığı gözlemlenmektedir. En belirgin önvarsayım farkındalığı, lam-ı tarifi el-'ahdiyye türünde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca önvarsayım, haberî cümle üsluplarında ve müsnedün ileyhin müsnele hasredilmesi bağlamında da ele alınmaktadır.

Önvarsayımın ardından, iş birliği ilkesi ele alınmıştır. İş birliği, nicelik, nitelik, ilişki/uygunluk ve tarz olmak üzere dört temel kuraldan oluşmaktadır. Bu ilke sayesinde, sezdirim ilkesinin de katkılarıyla, öngörülemeyen dilsel anlamlar anlaşılır hale gelmektedir. Arap dilinde, i'câz, müsâvât ve itnâb üslupları çerçevesinde ele alınan iş birliği, lafzın manaya olan delaletinin doğruluğu ve biçimi üzerinden incelenmektedir. Fesâhatin özellikleri arasında yer alan ta'kid ve garâbetle de ilişkilendirilen iş birliği ilkesi, tam anlamıyla birbirini karşılamamaktadır. Bu bağlamda, garâbet ve ta'kid içeren cümlelerin iş birliği ilkesinin ihlaline yol açtığı söylenebilir.

Sezdirim ilkesinin, lafızsal formlardan elde edilen anlamların ötesinde daha derin anlamların ifade edilmesine olanak tanıyan bir ilke olduğu ifade edilerek ele alınmıştır. Bu ilke, konuşmaya dayalı ve uzlaşım olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Arap dili belâgatında ise îcâz, itnâb, kinâye, hazîf, mecâz ve istiâre üslupları ile ilişkilendirilmiştir.

Edimbilime göre, dilin yalnızca karşı tarafa betimleyici sesler iletme amacı bulunmamaktadır. Dil, bir edim ve eylem aracıdır. Bu edimbilimsel misyon, en belirgin şekilde söz eylem kuramında kendini gösterir. Yazar, söz eylem kuramını haber-inşa teorisi ile ilişkilendirerek ele almıştır. İnşa formatındaki sözcelerin yalnızca bir durum bildirisi yapmanın ötesinde, muhatapı etkileme ve harekete geçmesini isteme gibi işlevleri olduğunu ifade etmektedir. Yazar ayrıca inşâ cümlelerdeki edimbilimsel hedefleri tespit etmeye yönelik bir çaba göstermiştir. Bunun yanı sıra, İslâm hukuk usûlüne dair elfâzu'l-'ukûd ve elfâzu't-tasarrufât gibi kavramların da söz eylem kuramını içinde barındırdığına dikkat çekilmiştir.

Son olarak, edimbilimin alt unsurlarından biri olan incelik ilkesi ele alınmış ve iltifât üslubu, dua, emir, nehiy gibi inşa kipleriyle ilişkisi tartışılmıştır. Ayrıca bazen haberî cümleler aracılığıyla da incelik ilkesinin ortaya çıkabileceği ifade edilmiştir. Ardından sonuç bölümüne geçilmiştir. Sonuç kısmında, yeni bir bilgi sunulmamış; bunun yerine çalışmanın genel bir özeti sunulmuştur.

Yazar, araştırmanın başında belirtilen edimbilimsel unsurların Arap dili ve belagati, tefsir ve usûl ilimlerinde yer aldığını ileri sürerek, ilk olarak edimbilimle ilgili genel bir çerçeve sunmuş ardından bu unsurların ilgili ilimlerdeki ortak endişe ve amaçlarını açıklamaya çalışmıştır. Eserin en belirgin özelliklerinden biri, geniş bir literatürden yararlanılarak kaleme alınmış olmasıdır. Bazı kavram kargaşalarının gözlemlendiği yerler bulunsa da araştırmanın amacıyla uyumlu bir sunum yöntemi benimsenmiştir. Sistematik bir şekilde önce edimbilimsel unsurlar tanıtılmış ve ardından bu unsurların Arap dili belagati, tefsir ve usûl ilimlerinde nasıl karşılık bulduğu örneklerle açıklanmıştır. Bazı örnekler tam anlamıyla karşılık bulamamış olsa da genel olarak edimbilimin Arap dili ilimlerinde başarılı bir şekilde yer bulduğu ve özellikle belagat ilminin öne çıktığı söylenebilir. Çalışmanın sonunda edimbilimin, yazarın iddia ettiği gibi, Arap dili ilimlerinde klasik dönemden günümüze kadar dolaylı olarak var olduğu ortaya konmuştur. Bu eser, alanda örnek teşkil edecek nitelikte olup yapılacak yeni çalışmalara kaynaklık özelliğini haiz bir değer taşımaktadır. Bunun yanında eser, sadece dil ilimlerinde değil tüm klasik İslami ilimlerde de edimbilimsel ilkelerin ortaya konulabileceğine dair yol gösterici bir işaret mesabesinde dir.

Kaynakça | References

Akyüz, Yusuf. Arap Dilinde Edimbilimin Kökenleri. Ankara: Sonçağ Akademi, 1. Basım, 2023.